

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРАЦІВНИКОМ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

Горошинський О. О.,
*аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ*

Горошинський О. О. Теоретико-правові аспекти кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу.

Стаття присвячена дослідженню теоретико-правових аспектів кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу відповідно до Кримінального кодексу України. Автором звернута увага, що в умов військового вторгнення Російської Федерації на територію України роль і значення функціонування правоохоронних органів суттєво зросли. На основі положень чинного законодавства розкрито проблемні питання щодо розуміння понять «кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу» та «працівник правоохоронного органу», а також визначення складу цього злочину та його кваліфікуючих ознак. Зазначено, що на сьогодні в юридичній науці та практиці відсутні чіткі критерії щодо належності того чи іншого органу до категорії спеціального суб'єкту «правоохоронний». Відтак, акцентовано увагу, що дане питання потребує свого законодавчого закріплення. Проаналізовано проблеми, що виникають під час трактування сутності та змісту поняття «перевищення влади або службових повноважень». Акцентовано увагу, що перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу належить до групи службових злочинів і майже завжди пов'язане із вчиненням інших злочинів цієї групи. Проаналізовано судову практику, в межах якої визначено, що варто розуміти під перевищенням влади або службовими повноваженнями.

Встановлено, що притягнення до кримінальної відповідальності і за зловживання владою, і за перевищення влади або службових повноважень безпосередньо пов'язане з установленням прямого зв'язку між службовим становищем, компетенцією службової особи, змістом і обсягом наданих повноважень та їх використанням для вчинення злочину. Зауважено, що специфіка вказаного кримінального діяння полягає у його спеціальному суб'єкті – співробітнику правоохоронних органів.

Ключові слова: злочин, кримінальна відповідальність, працівник правоохоронного органу, перевищення влади або службових повноважень склад злочину.

Horoshynskiy O.O. Theoretical and legal aspects of criminal responsibility for exceeding power or official authority by a law enforcement officer.

This article is devoted to theoretical and legal foundations. In the legal aspects of criminal liability for overstepping the authority or service duties by a law enforcement officer in accordance with the Criminal Code of Ukraine. The author points out that under the conditions of military invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine the role and importance of the functioning of law enforcement agencies has essentially increased. On the basis of the provisions of the current legislation, the problematic understanding of “criminal liability” for overstepping the authority or service duties by a law enforcement officer”, as well as the definition of the structure of this crime and its qualificatory features were disclosed. It is noted that today in the legal science and practice there are no clear criteria for the eligibility of this or that body to the category of a special subject “law enforcement”. Thus, it is emphasized that this matter requires its legislative consolidation. Problems that arise during the interpretation of the essence and meaning of the concept of “excessive power or service duties” were analyzed. It is emphasized that the overstepping of authority or official powers by a law enforcement officer belongs to the group of service offenses and is often associated with the commission of other offenses of this group. The court practice is analyzed, within the limits of which it is specified, what is to be understood under excessive powers or service duties.

It is established that criminal liability for abuse of authority and for exceeding authority or service duties is indirectly linked to the establishment of a direct link between the service position, the competence of the service person, the amount and scope of the granted powers and their use for committing a crime. It is noted that the specificity of this criminal offence lies in its special subject – a law enforcement officer.

Key words: malice, criminal liability, law enforcement officer, excessive power or service duties corpus delicti.

Постановка проблеми. Сучасна реструктуризація суспільних відносин, конституційна реформа, швидка активізація процесів євроінтеграції, гостра необхідність у захисті прав та свобод громадянина свідчать про потребу чіткого визначення теоретичної сутності правового статусу спеціального суб'єкту – працівника правоохоронних органів, що визначає їх роль та місце у побудові правової соціальної держави. Одним із завдань правової реформи в Україні є поліпшення роботи правоохоронних органів та забезпечення безпеки громадян у суспільстві. Разом з тим, виникають інші актуальні питання, пов'язані з конкретизацією меж повноважень, якими наділяються такі спецсуб'єкти, та визначення відповідальності за їх перевищення.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Теоретичною основою дослідження стали праці вчених Г.М. Анісімова, П.П. Андрушка, М.Й. Коржанського, П.С. Матишевського, М.І. Мельника, М.В. Сийпюкі, Т.І. Слуцької, О.Ф. Пасеки, М.І. Хавронюка та інших. Разом з тим, теоретико-правові аспекти кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу потребують окремого дослідження та є досить актуальними на сьогодні.

Метою статті є дослідження теоретико-правових аспектів кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу на основі наукових праць та положень Кримінального кодексу України та інших нормативно-правових актів.

Виклад основних положень. За сучасних умов військового вторгнення Російської Федерації на територію незалежної самостійної України роль і значення функціонування правоохоронних органів суттєво зросли. Водночас особливий актуальності набуває посилення авторитету органів державної влади загалом, а також протидія та профілактика злочинів у сфері службової діяльності. Відтак одним із найнебезпечніших злочинів у цій категорії є перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. Вчинення зазначеного злочину, в першу чергу, в умовах воєнного стану підриває довіру не тільки до працівників правоохоронних органів, а й загалом до всієї системи державної влади та становить руйнівний вплив на різні сфери суспільного життя. Поширення цього явища, як до початку війни, так і під час неї, свідчать дані статистики Міністерства внутрішніх справ України.

Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу передбачена розділом XVII Кримінального кодексу України (*далі* – КК України) «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» [1].

Загалом, варто зазначити, що кримінальні правопорушення, передбачені в зазначеному розділі, належать до так званих загальних видів службових злочинів та злочинів, пов'язаних з наданням публічних послуг, безпосереднім об'єктом кожного з яких є суспільні відносини, що забезпечують нормальну службову діяльність в окремих ланках апарату управління органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських об'єднань, юридичних осіб публічного і приватного права, а також відносини, що забезпечують нормальну професійну діяльність тих осіб, які під час її здійснення наділяються правом надавати публічні послуги [2, с. 166].

Відповідно до статті 365 КК України перевищенням влади або службових обов'язків є умисне вчинення працівником правоохоронного органу дій, що явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, а також державним чи громадським інтересам, та інтересам юридичних осіб [1].

На основі аналізу юридичної наукової літератури та відповідних норм КК України щодо досліджуваного питання, можемо виокремити кілька дискусійних питань, що потребують свого роз'яснення, а в деякій частині і нормативного закріплення. По-перше, серед науковців точаться дискусії чому саме законодавець в окремій статті КК України виокремив питання кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень саме працівником правоохоронного органу. Українська

дослідниця О.С. Володавська акцентувала на цьому увагу і слушно задавала запитання щодо ступеня суспільної небезпеки при перевищенні влади або службових обов'язків іншими службовими особами [3, с. 22].

У зв'язку з цим український вчений П.В. Мельник зазначав, що таким чином перевищення влади і службових повноважень декриміналізовано для всіх інших службових осіб, крім працівників правоохоронних органів. Це у свою чергу призводить до втрати суспільної небезпеки перевищення владних та службових повноважень, вчинені народними депутатами, керівниками центральних органів виконавчої влади, головами місцевих державних адміністрацій, керівниками підприємств, установ та організацій тощо [4, с. 2–3].

Іншу точку зору розкриває вчений В.Г. Хащев, який зазначає, що всі злочинні діяння працівників правоохоронних органів, які раніше підпадали під ознаки зловживання владою або службовим становищем, повинні кваліфікуватись за статтею 364 КК України, а не за ст. 365 КК України, так як за майже однакові діяння службова особа повинна відповідати як за зловживання владою або службовим становищем, у той самий час, працівник правоохоронного органу – за перевищення влади або службових повноважень [5, с. 203].

Вищезазначену позицію поділяє український вчений Г.М. Анісімов, який констатує, що як загальна та спеціальна норми співвідносяться між собою зловживання владою або службовим становищем, що передбачено статтею 364 КК України, та перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, визначеного статтею 365 КК України, а вчинення працівником правоохоронного органу дій, що явно перебувають за межами його компетенції, є безпосереднім різновидом зловживання владою чи службовим становищем, протиправного їх використання. Разом з тим, за межами компетенції мають мати кримінально-правову оцінку в межах статті 364 або статті 364-1 КК України дії вчинені іншими службовими особами, які є не працівниками правоохоронного органу, окрім випадків, коли існують інші спеціальні склади злочину, наприклад, передбачених ст.ст. 366, 368, 368-3 КК України [6, с. 255–256].

У зв'язку з цим, О.Ф. Пасєка зазначає, що зміст зловживання владою і перевищення влади є неоднаковим, на що зауважує судова практика, а тому шукати альтернативу ст. 365 КК України для службових осіб (не працівників правоохоронних органів) у положеннях ст. 364 КК України не виправдано [7, с. 169].

Положеннями ч. 2 ст. 365 КК України передбачається покарання за вказані дії, які одночасно супроводжувалися насильством або погрозою застосування насильства, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування [1]. Тому більшість сучасних науковців стверджують, що без урахування вказаних ознак, передбачених частиною 2 ст. 365 КК України, всі умисно вчинені дії спеціальних суб'єктів, можна кваліфікувати лише у розрізі дисциплінарної, адміністративної або цивільно-правової відповідальності, що передбачаються відповідним законодавством, яке передбачає підстави дисциплінарної відповідальності службових осіб [8].

Ще одна з проблем, яка потребує свого вирішення, це дослідження причин злочину, передбаченого ст. 365 КК України. Оскільки перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу належить до групи службових злочинів і майже завжди пов'язане із вчиненням інших злочинів цієї групи, тому, як слушно зазначає Л.М. Мако́тченко, крім спеціальних, доцільно дослідити загальні причини службових злочинів та обставини, які їм сприяють [9, с. 162–163].

З аналізом причин злочину, передбаченого ст. 365 КК України, тісно пов'язано і дослідження заходів попередження зазначеного злочину. Ця проблема неодноразово була предметом наукового дослідження таких вчених як, П.П. Андрушка, А.В. Галахової, О.О. Дудорова, В.Ф. Кириченка, М.Й. Коржанського, Л.М. Мако́тченко, М.І. Мельника, М.І. Хавронюка, Н.М. Ярмиша та інших. Зокрема, Л.М. Мако́тченко, аналізуючи заходи попередження перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, стверджує, що попередження перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів не може ефективно діяти без здійснення профілактичних заходів стосовно усієї злочинності. Водночас дослідниця серед цих заходів перевагу надає загальним заходам попередження, до яких відносить заходи з поліпшення системи матеріального й морального стимулювання працівників правоохоронних органів, вдосконалення елементів керівної та організаційної роботи, перегляд існуючої системи контролю й оцінки ефективності роботи правоохоронців. І як висновок, резюмує вчена, що доцільним є комплексне застосування профілактичних

заходів з використанням можливостей не тільки правоохоронних органів, а й інших державних установ та громадськості [10, с. 139].

Аналізуючи теоретико-правові аспекти кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, варто звернути увагу і на дефініцію та зміст поняття «працівник правоохоронного органу». На дану проблему неодноразово звертали увагу в юридичній науковій літературі, оскільки законодавчо не визначено вичерпного переліку правоохоронних органів, що, відповідно породжує дискусії в наукових колах. Отже, аналіз зазначеної проблеми може бути предметом окремого дослідження та потребує свого законодавчого унормування, оскільки встановлення вичерпного переліку осіб, які можуть бути суб'єктом цього злочину, є складним завданням.

Як наслідок, ще одна теоретико-правова проблема, що потребує свого врегулювання, це визначення складу злочину, передбаченого статтею 365 КК України. О.Ф. Пасека особливу увагу звертає на аналіз об'єктивної сторони цього злочину [7, с. 171]. Відповідно до п. 5 Постанови Верховного Суду України «Про судову практику в справах про перевищення влади або службових повноважень» від 26 грудня 2003 р. № 15 під перевищенням влади або службових повноважень треба розуміти: а) вчинення дій, які є компетенцією вищестоящої службової особи цього відомства чи службової особи іншого відомства; б) вчинення дій, виконання яких дозволяється тільки в особливих випадках, або з особливого дозволу, або з дотриманням особливого порядку, за відсутності цих умов; в) вчинення одноособово дій, які могли бути вчинені лише колегіально; г) вчинення дій, які ніхто не має права виконувати або дозволяти [11].

Отже, слушним є твердження, що притягнення до кримінальної відповідальності і за зловживання владою, і за перевищення влади або службових повноважень пов'язане з установленням безпосереднього зв'язку між службовим становищем, компетенцією службової особи, змістом і обсягом наданих повноважень та їх використанням для вчинення злочину [7, с. 172].

Висновки. Таким чином, враховуючи реалії сьогодення, стає очевидною потреба у зміні та удосконаленні окремих положень КК України загалом, та в частині щодо кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу зокрема. Оскільки, дійсно, перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу – це, безсумнівно, злочин, що підриває зсередини не тільки службову діяльність того чи іншого правоохоронного органу, а й авторитет державної влади та держави у цілому, що є неприпустимим особливо в умовах воєнного стану. Специфіка вказаного кримінального діяння полягає у його спеціальному суб'єкті – співробітнику правоохоронних органів, які наділені певними службовими повноваженнями, тому у правоохоронних органах повинні працювати особи, які відрізняються не тільки високопрофесійними, а й морально-психологічними якостями, для яких реалізація їх професійного обов'язку здійснюється згідно з приписами закону, а їх відповідальність чітко регламентується положеннями кримінального законодавства.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. Редакція від 30.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 27.07.2022)
2. Скубак Е.О. Компаративістський аналіз сутності зловживання посадовим (службовим) становищем у закордонній та вітчизняній кримінально-правовій науці. *Правова позиція*. № 2 (23). 2019. С. 165–170.
3. Володавська О.С. Деякі питання кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 17 квітня 2014 року) // МВС України; Харківський національний ун-т внутрішніх справ; Наук.-дослід. ін-т вивчення проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса НАПРН України; Кримінологічна асоціація України. Харків: Золота миля, 2014. С. 21–24.
4. Мельник П. В. Проблеми кримінальної відповідальності службових осіб. URL: <http://law-der.pu.if.ua/conference2014/articles/melnyk.pdf> (дата звернення 27.07.2022)
5. Хашев В. Г. Проблемні питання розмежування зловживання владою або службовим становищем та перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 202–209.
6. Анісімов Г.М. Особливості кваліфікації злочинів, що вчиняються шляхом зловживання службовим становищем. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 2 (3). С. 250–268.

7. Пасєка О.Ф. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу за КК України: основні теоретичні та прикладні проблеми. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 166–175.

8. Хавронюк М. І. Науковий висновок щодо способу застосування Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції» від 21 лютого 2014 року № 746-VII. URL: <http://pravo.org.ua/ua/news/5059> (дата звернення 27.07.2022)

9. Макотченко Л.М. Детермінація перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 162–166.

10. Макотченко Л.М. Заходи попередження перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 1. С. 135–139.

11. Про судову практику в справах про перевищення влади або службових повноважень: Постанови Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03#Text> (дата звернення 08.08.2022)